

EUSKEREAA ETA INGURUKO IZKUNTZAK

Eltxe'ko anderea (k.a.'k V gizaldikoa). (Iberoak)

Nire lankide ta adiskide dan Atutxa'tar Paul'ek eskuratu daustaz internet'en/MSM/microsoft'en dagozan jakin-garriak. Oso arduragarriak dira.

Ba-dakit berak jakingarri oneik beste elburu baterako erabilliko dauzana: Lan aundi bat egiten diardu euskerearen lurraldea zein izan zan adirazteko, batez toki-izenak kontuak artuta.

Nik beste ikuspegi bat daukat eta nire idazkiak ez dautsoela kalterik egingo uste dot.

Gaiñera berak urtebetean amaituko dau lan ori, nire idazkiak oster, urteetan joango dira agertzen ZER'en.

Beste bagerik, asi dagigun lenengo lana, euskereak eta inguruko izkuntzak dabezan artu-emonak agertzeko.

Euskeran ikuturik geien izan daben izkuntzak gaztele-rea, gaskoierea eta frantzerea izan dira eta ikutu ori urteen joanean aldatzen joan da.

Esaterako Iparraldean maillego edo prestamo asko artu dira: esdeserta edo jan-gaiñekoa, edo mera edo alkatea...

Gazkoierak ikutu aundiagoa izan dau Zuberoan, erri-izenak sorkeran, esaterako. Baiña euren ikutua igarokorra izan da, euskerea bere lekuan egoan artean.

Euskerearen inguruan izan dira iberoera, keltera eta latera.

Oneik gaiñetik eraso dautsoe euskereari, superestratoak dira, gero esango dogun lez, eta gure izkuntzan ortik etorritako zauri osatuak ikusten dira: aboskeran, itzetan, gramatikan eta abar.

Itzi ete eban ondoren Banu Kasi'tarrak erabillen arabiar izkuntzak batez be Tafalla ta Muskaria'ko euskeran? Badaukaguz ortik sortutako toki-izenak, esaterako Zidakoz ibaiarena.

Latereak ikutu aundiagoa izan eban, ez zan asko peitu euskerea bera be ikutu onen eragiñez galtzeko. Euskerea erromatratuta itzi eban latereak, baiña ez larregi, ez anglera edo doitxera baiño geiago.

Lateratik artua dala diño aditz tinkoak galtzea, esaterako dantzut/entzuten dot. Baita -tu atzizkiagaz aditzak sortzeko oiturea be, maitaTU esaterako.

Gaur euskereari lerkaiak jaurtiten dautsoezan izkuntzak gastelera ta frantzerea dira, batak Auñamenditik beerantza eta besteak gorantza. Margo bitako euskerak sortu dira ortik. Gero esango dan lez, izkuntza bi oneik euskerearen superestratoak dira, gaskoiera adstratoa dan lez. Gogoratu, gaiñera, zelan illuntasuna ezarten dautson frentzeran Zuberoa'ko euskereari, ainbeste Û sartu diralako.

Erderismoak deritxe otik etorri diran ikutuai: itzak, jioskera, atzizkiak eta abar. Sakon aztertu eban gai au Sebero Altube'k, erderismos liburuan.

Danaren barru-barruan dagoana len-euskerearen edo "proto vasco"ren arazoa da. Batzuk Akitania'ko euskerea izan zala diño, baiña agertu diran ango idazkietan gaurko euskerea daukagu: seme, cison, bela, belasko... Len-euskerea ba'litz aldakuntzak aundiagoak izango litzakez.

Ba-daukaz euskereak itz-erro oso zarrak eta oneik dauke len-auskeratik artuen antza.

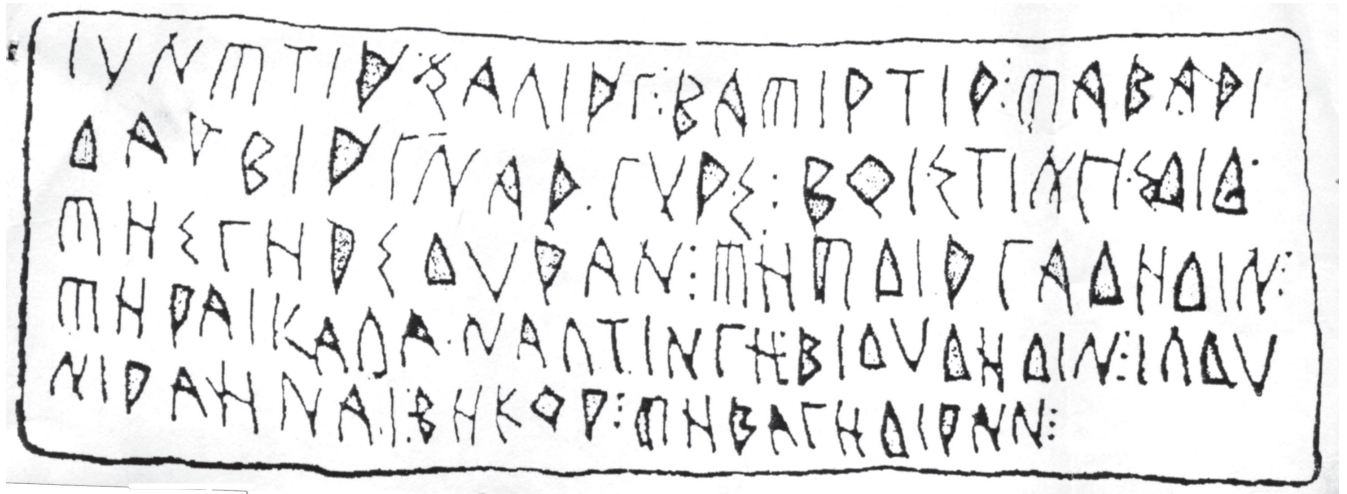
GURE IZKUNTZAREN JATORRIA

Orain-arte iñok ez dau aurkitu euskerearen ama izan leiteken izkuntzarik. Gitxienez gure endea billatzen dogu-nean, esan geinke kromagnon'darrak garala. Euskeran olakorik be ez.

Leienda ta mitoak kontuan artzen ba'doguz, ementxe geure lurraldean, eltzen dira kromagnon'en aldera arte "zezenoirri", "txalgorri" "beigorri" eta "galtzagorri" txerrena agertzen dira eta arri-aro zar edo paleolitiko gizakia bizi zan lekuan agertzen jakuz leiza-barruko marrazkiak.

Ba-dagoz neolitiko edo arri-barri aldiko leiendak eta mitoak be, metalen aldikoak be bai eta erromatarren denporakoak be ugari. Dana doa jarraian, aririk galdu bagerik.

Baiña antxiña ez dala, euskerea gaur baiño lurralde zabalagoetan bizi zan, batez be sortalderantz: Auñamendi

Iberoen idazki bat.

osoa, Aran ibarra eta, bear ba'da, Lurrarte itxasora arte. Euskerearen lurraldeak ziran, Corominas izkuntzalariak aztertu dauan lez. Sartalderantz Galizia'ra arte eltzen zan toponimiaren ezaugarria, naizta ez ain ugari. Gogoratu Amaia mendia, edo Aradui (aranak dagozen lekua: Tierra de Campos edo Orbigo ibaia (Ur-biko)...

Euskereak beste izkuntza batzukaz< izan dauzan artu-emonak agertzeko bauza gitxi dakigu. Izkuntza jatorra dala bai, senidebagekoa dala be esan bear dogu, baiña berak gramatika oso aberatsa dauala, baita itz-erakunde bereizia eta joskera aparta be.

Ez da iberoen izkuntzaren senide naizta luzaro alkarren ondoan bizi izateak bere eragiña euki. Alko'i'ko idazkiak euskerearen antz aundia dauka, adierazpena argi-argi ulertu ez arren. España'ren sartaldean euskeraz egiten zala be esan da baskitanoak ara zabaldu ziralako. Ori agertzen da leizetako marraskietan, or euskerea izan leiteke iberoen izkuntzaren sustratoa.

Akitania'n izkuntza euskalki bat zan, idazkietatik ateraten dan lez:Umme,sahar...

Lafon'ek esan ebana, euskerea neolitikuan etorri zala, ez da sinistekoa, askok sinistu arren. Lafon'ek Itziar'eko buru-azurrak artu ebazan oiñarri lez, baiña or bitartean millak urteak dagoz.

Bear ba'da euskerearen aurreko izkuntzak izango ebazan artu-emonak beste izkuntza batzukaz, indoeuropearrak etorri baiño leenago. Paleolitiko edo arri-zar aldian erabilten zan izkuntza gero latiña izan zanaren antzekoa izango zan, orduko jakintzaren izkuntza.

Azkenean esan-bearrekoa dogu Koldo Mitxelena'k diñoana:Euskerea nondik sortu zan jakitea misterio bat da, kate orretan esak peitzen diralako.

Baiña ba-dago beste ulerbide bat: Kromagnon'ek bertan ikasi ebala berba egiten eta millak urteetan osotu eban izkuntza dala euskerea. Orretarako oiñarri labur bat dira gaur be bizirik dagozan itzak: Aitzurra, aizkorea, aiztoa... Onein sustraia "aitz" da eta esan lei arri-zar aroan sortutako itzak dirala, lanabesak arriz egiten ziran aldikoak.

IBEROAK

Gure inguruko errien artean kontuan artu-bearrekoak doguz iberoak.

Erdi-euskaldunak ziran, izenak berak be adierazten daukun lez; ibero izena ibaitik dator eta "Ebro" ibai-izenak be jatorri bera dauka.

Erdi-ugarte onen zati bat euren izan zan, ipar-aldean sartalderantz zeltak geratzen ziralako, eurentzat eben erdi-aldeetik sortalderantz.

Euren izkuntza eta idazkerea eukezan eta aspaldion ospetsu egin dira aurkitu diran idazki asko eurenak diralako.

Onetan bereizi dan batek esan euskun euskerea jakite-ak asko laguntzen dauala arein idazkiak ulertzeko.

Zergaitik ez ete genduzan guk, euskaldunok, artu iberoen izki idatzia? Geure idazkerea eukiko gendun! Orri onetan agertzen dogun idazki baten ikusi daiteke zelan idazten eben.

Irudiak egiten be onak ziran. Or daukagu "Eltxe'ko anderea" edo "Dama de Elche" deritxon irudi ederra. Beste irudi askoren artean. K.a.'ko IV gizaldi ingurukoa da, ondo margotua eta ondo apaindua.

OLAZAR'tar Martin'ek

Bizkaiko Foru Aldundia
Diputación Foral de Bizkaia
Kultura Saila
Departamento de Cultura

LAGUNTZAILLE